

Йозеф Несвадба
Мозъкът на Айнщайн

– Положението е извънредно сериозно – завърши академик Кожевкин. – През няколкото предишни поколения нашите технически науки освободиха човечеството, избавихме се от тежкия труд, глада и войните, отворихме вратите към космоса. Аз още си спомням времената, когато техническите вузове подбираха само най-добрите от най-добрите, когато всеки млад човек мечтаеше да следва техническа специалност. А днес? Младежта губи интерес към нашата работа. Като че ли изведнъж физиката, математиката и химията престанаха да я интересуват. От всички висши учебни заведения при нас в Алма Ата в политехниката постъпват най-малко студенти. Има опасност след няколко години да бъдем принудени да ограничим изследователските задачи и да намалим броя на работните места. Такова положение повече не бива да се търпи. Машините няма да работят сами, няма да се грижат за човечеството без всякакъв надзор, трябва да се вземат енергични мерки.

Изръкопляскахме му и академикът си седна на мястото.

– При нас в Торонто е може би още по-зле – каза професор Кларк Смит Джоунс. – Ние вече бяхме принудени да закрием отделенията за някои твърде специални проблеми на пространството и за изследване същността на елементарните частици. Затова пък младежта се тълпи на лекциите за възгледите на Гюте или Хердер върху изкуството и трябваше да предоставим физкултурния салон на института на професора по естетика, въпреки че при основаването на университета почти бяхме забравили да учредим такава катедра. И най-лошото е, че трудно можем да разберем защо се стигна до този обрат. Дали това е естествен стремеж у младото поколение да се бунтува срещу родителите и да прави нещо по-различно от тях? Или пък е някакъв несъзнателен протест (тук професор Кожевкин се усмихна) срещу числата като символи на реда, а следователно и на бащиния авторитет? Нашите психолози отдавна се занимават с този проблем, но за съжаление безуспешно.

Изръкопляскахме му и професорът си седна. После настъпи безпоща тишина. Вече никой не искаше да говори. Страхуваха се. И все пак причините за тези промени отдавна са ни ясни. Взех думата.

– Няма какво да се лъжем – казах аз направо. – Просто сме в безизходица. В сляпа улица. Вярно, че още в края на деветнадесети век техническите науки преобразиха света, засенчиха останалите дисциплини, дадоха възможност на хората да се занимават само с наистина важни задачи и така нататък, както е известно на всички ни. Но те не разрешиха основните проблеми. Хората и до днес се питат как и защо да живеят, и досега не знаем нищо за произхода на вселената, и досега не сме

способни да разберем дори четвъртото измерение, до което по логически път стигна Айнщайн. Винаги, когато поставим този въпрос на нашите кибернетични машини, те го отхвърлят като ненужен, като неправилно зададен, твърде личен, частен, човешки. Само че от това не следва, че тези проблеми са по-малко важни за всекиго от нас. Професор Джоунс и академик Кожевкин имат най-съвършени лаборатории, техните изкуствени мозъци за три секунди решават задачи, които способни математици биха изчислявали цял век, ала на основните въпроси не ни отговарят. И така се озовахме в омагьосан кръг. Физиката се превръща в приложна наука и все повече проличава нейната зависимост от философията, както плетенето на дантели е зависимо от живописата. И тъкмо затова губим младежта. Не се занимаваме със същественото. Ще свършим там, откъдето сме започнали. Днес ние конструираме апарати, които бързо могат да перат, да готвят, да оперират или да летят в космоса, както преди векове нашите предшественици са конструирали механични пианисти и изкуствени мечки. Те са показвали откритията си в цирка и мислещите хора са ги смятали за производители на играчки, за шарлатани. Нас ни заплашва същата участ.

Никой не ми изръкопляска. Може би бях прибързала малко. Джоунс се мръщеше. Останалите колеги спореха полугласно. Шумът в залата растеше.

– Не ви ли харесват моите механизми? – скочи професор Джоунс. – Наред с мозъците на академик Кожевкин – той се поклони – те са най-съвършените мозъци в света. Никой от присъстващите няма такъв мозък. Дори и вие, уважаема колежке...

– Аз не мисля толкова бързо, нито толкова точно, това е вярно. Но затова пък мога да поставя нови задачи, умея да създам работа за всички ваши апарати със своите съмнения и невежество и ми харесва залезът на слънцето...

Джоунс иронично се усмихваше. Сякаш съжаляваше, че е влязъл в спор с такава малко известна сътрудничка. Той, научният капацитет.

– Наистина нашите мозъци все още не разбират четвъртото измерение, а тайната на вселената можем само да опишем – призна Кожевкин и се виждаше колко съжалява, че е така. – От гледна точка на физичните науки това също е погрешно поставен въпрос.

– И тъкмо затуй предлагам да се конструира биологичен мозък – казах им аз, – който да бъде по-близо до човешкия от всевъзможните механизми и който да може да разбира. Една истинска машина на познанието...

– Мозъкът на Айнщайн ли? – отново недоверчиво се усмихна Джоунс. Неговата шега даде наименование на моя опит. Оттогава за него се говореше като за известната афера с мозъка на Айнщайн.

Планът ми беше прост; аз още преди това се бях съветвала с някои физиолози и биолози. С помощта на специални апарати ще намерим три най-продуктивни мозъка на току-що умрели хора и по специален метод ще ги „кондензираме“ в един орган, който по-късно, след съживителни процеси, с електрически дразнителни ще принуждаваме да работи.

В деня, в който проведох своя опит, разпратих асистентите си, снабдени със специални радиометри, по всички болници в околността. Най-продуктивен се оказа мозъкът на някакъв професор по архитектура, който беше загинал при падане от строително скеле, на един малко известен поет, чийто мозък използвахме, припомняйки си афоризма на Айнщайн, че въображението е по-важно от знанията, и на трето място – мозъкът на Анежка Новакова, починала при транспортна злополука. Над нейната глава размишлявахме дълго. Тя беше домакиня, майка, не бе направила в живота си нищо забележително, и все пак нашите прибори сигнализираха, че нейният мозък има най-голям капацитет. Накрая им повярвахме и пристъпихме към процеса на кондензация, който, разбира се, беше продължителен и труден. Но всичко излезе сполучливо и в съответствие с предварителния план, така че аз можах да се заема със самия опит:

Предложих на мозъка за решение основни уравнения от физиката и възбудих с електричество съответните му центрове. Токът сякаш послужи като някакъв стимул или подтик, в отговор на което органът бързо изпращаше резултата с помощта на специалните антени, разположени върху повърхността му. На крайно чувствителния репродуктор получавахме решения, които, както изглежда, потвърждаваха някои от хипотезите на академик Кожевкин. Незабавно телеграфирах в Алма Ата. Хипотезите на Кожевкин едва неотдавна бяха публикувани в специализираните списания. Професорът по архитектура, поетът, както и домакинята сигурно не са следили физическите списания. Следователно излизаше, че моят мозък беше „стигнал“ самостоятелно до тези хипотези.

Следващите седмици бяха преизпълнени с радост. Мозъкът даваше нови решения, развиваше хипотезите на Кожевкин, комбинираше ги и дойде до изводи, които дори академикът все още не беше публикувал. Но се появи един дефект. Мозъкът работеше неритмично. Това ме тревожеше. Той сякаш желаше да свикне с установеното работно време. Вече не реагираше незабавно на дразненето. Понякога в отговор

написваше само някоя глупост, сякаш искаше да се пошегува, друг път работеше нощем, когато аз не бях в лабораторията, като че ли „укриваше“ доставената му енергия.

След един месец мозъкът изобщо престана да работи. По-точно казано, той „живееше“, което означава, че в тъканите му се извършваше сложната обмяна на веществата, за които се грижеше друг апарат, но електрическите импулси не можеха да го принудят да работи. Изглеждаше, че опитът не беше успял.

И точно тогава получих писмо от академик Кожевкин. Той ми изпращаше последния си труд, който щеше да публикува през следващия месец в списание „Наука“. Изводите му съвпадаха с тия на изкуствения мозък. Изглежда, че академикът и моят изкуствен орган най-сетне са на път да решат главния проблем. И тъкмо в този момент мозъкът стачкува. Обмислях как да го поправа. И тогава ми хрумна мисълта да конструирам специално устройство, с помощта на което мозъкът да може да „говори“, тоест – да диктува направо резултатите, като съобщава и другите си идеи. Знаем, че това беше малко страшно. Но ако дадем на мозъка някой познат на всички мъжки глас, да речем, гласът на един от телевизионните говорители, ефектът няма да бъде толкова ужасяващ. След няколко дни моят мозък можеше да „говори“. И какви бяха първите му думи? Те нямаха нищо общо с научните хипотези.

– Вие ме пренебрегвате... – каза той.

Това ме изненада. Аз смятах, че електрическото дразнене е в състояние да замени каквато и да е награда. Изведнъж стана ясно, че все още не сме овладели напълно афектите, че все още не можем да заменим чувството за сигурност и удоволствие, което у човека извиква общуването с неговите близки, а не някаква си електрохимическа реакция. Това беше първият извод на опита ми. Така че се наложи да използвам най-стария метод. Започнах лично да се грижа за мозъка. Преместих се да живея в лабораторията и говорех с него от сутрин до вечер. В института колегите недоумяваха. Едни твърдяха, че тайно съм се влюбила в телевизионния говорител и си приказвам с гласа му, а други смятаха, че съм се побъркала.

Но аз скоро започнах добре да се разбирам със своя мозък и понякога, когато диктофонът се повреждаше, сама записвах резултатите му. Ала след две седмици се стигна до нова повреда. Мозъкът като че ли се „разсърди“. Сякаш изпаднал в ярост, той непрекъснато ми крещеше едно и също уравнение. Аз проявих търпение и разговарях дълго се него. Та той трябва да бъде благоразумен, щом има такъв капацитет, такъв

мозък. И тогава разбрах, че всъщност говоря на някакво живо същество, а не само на изолирано функционираща тъкан. Подсъзнателно си представях същество с такъв мозък.

А той точно това и целеше. Първоначалните електрически импулси и последвалите ги постоянни грижи не му бяха достатъчни. Отделните центрове, с които преди това виждаше, миришеше и усещаше, също жадуваха за дейност, искаха да се изявяват като неговите мисловни способности, той желаше да бъде възстановен целият му организъм с всичките сетива, включително и кожата.

Тук бих искала да подчертая, че продължих опита си след сериозно обмисляне. Залогът беше вече твърде голям. Но за отделението по експериментална хирургия бе добре дошло, че ще могат да конструират човешко тяло от най-новите изкуствени тъкани, от които дотогава правеха само липсващи крайници и органи. Не знаехме обаче какво лице да му сложим. Затова вместо лице му поставихме елегантна превръзка, с която изглеждаше като човек, претърпял злополука.

В лабораторията се върнахме заедно. Той беше „щастлив“. Подсвиркваше си някаква мелодия, която навремето може би е знаел малко известният поет. Застана пред прозореца и се загледа в реката, която тече наблизко. Изобщо не помисляше за работа.

– Прекрасен изглед – каза той.

Всъщност аз никога не бях забелязала това. Винаги гледах в книгите, а не през прозореца.

– Може би ще ти се стори интересно, че професор Джоунс... – подхвапах дипломатично аз.

– Е изостанал – заяви той. – Джоунс е глупак – и седна при масата. – Поръчай за довечера билети за театър.

Малко се изплаших. Да не би да иска да излиза с мен и в обществото? Отново разпитах какъв е бил професорът по архитектура. Не обичал театъра. А поетът ходел само на концерти. Изглежда, в нашия орган сме остави ли несъразмерно голяма част от мозъка на Анежка Новакова. Само че тогава вече всички следяха дейността на нашия супермозък. Главно защото тя не можеше да се следи. Специалистите спореха дали продуктите от работата на моя орган не са някакви безсмислени автоматични текстове от числа, или наистина представляват оригинална, невиджана досега познавателна дейност на човешки мозък с троен капацитет. Отговор можеха да им дадат само по-нататъшните резултати. Затова реших да отида с него на театър.

Там той се смееше по-високо и плачеше повече от всички

присъстващи. И на мен пиесата ми хареса. Аз рядко ходех на театър. Имах много работа в лабораторията. Само че след театъра той поиска да дойде у дома. Трябваше да му обясня, че съм минала петдесетте, имам вече голяма дъщеря, която упреквам за лекомисления ѝ живот, и затова не мога самата аз да отведа през нощта у дома чужд човек. Нарочно употребих думата „човек“. Разбира се, той веднага се натъжи. Заплаши ме, че вече ще спре да работи, защото нямало за какво. Едва сега схванах, че за познавателната си дейност той се нуждае от човешки подбуди: да съперничи на Джоунс, да ме обича, да живее в семейството ми.

Отначало дъщеря ми се страхуваше, че у дома ще дойде някакво чудовище, подобно на прочутия Франкенщайн, страшилището от немите филми, но скоро истински се привърза, към него. Понякога дори изглеждаше, че с него се разбира повече, отколкото с мен. Защото тя е странна. Отначало искаше да работи на една от лунните станции като баща си, с когото се бях развела скоро след сватбата, защото не проявяваше разбиране към моята научна дейност, после бе намислила да стане танцьорка, но има доста широк таз, поне така смятам аз. Сега следва хетска филология, разбира се, само за да не се занимава с физика, защото не иска да ми достави това удоволствие. Тя няма особени успехи в изучаването на хет-ски език, докато на нейната възраст аз вече бях известна на всички. Най-лошото е, че сега чака дете от някакъв непознат младеж, когото дори не ми е представила.

Моят изкуствен мозък работеше май по-малко и от дъщеря ми, в това отношение те отлично се разбираха. За целия ден той написваше само няколко реда, а после отиваше в парка или да се къпе в реката. И постоянно ми обясняваше, че трябва да обичам дъщеря си, което е нещо напълно естествено, че трябва да се променя и че лабораторната работа не е всичко. Аргументи, които сега можеш да чуеш на всеки ъгъл. За това не си струваше да измислям биологическа система. Но той не даваше съвети само на мен. Спираше се с всеки, хората от блока ни започнаха да го поздравяват учтиво още отдалеч.

Тогава вече той ми диктуваше резултати, които дори не бяха уравнения, а някакви символи, непознати до този момент в науката. Разбира се, Джоунс твърдеше, че всичко е безсмислено, че това са само объркани, несвързани, откъслечни знания, придобити през предишните му три живота, и публикува становището си в списанието. То действа като бомба. Веднага ме извикаха при завеждащия изследователската дейност, журналистите искаха да разговарят с мен, опитът ми придоби широка известност. Ако не успее, ще изгубя всичко.

Супермозъкът изобщо не се разтревожи. Този ден написа едва три букви.

– Какво искаш? Какво още ти е необходимо? – попитах го нетърпеливо аз, готова дори да спя с него, ако това беше технически възможно. – Та ти всъщност ни изнудваш... – и сложих пред него статията на Джоунс.

– Нищо не искам – заяви той. – Само да се съобразяваш с отговорите ми... – Не го разбирах. Как мога да се съобразявам с непонятните символи и драсканици, в които вече сама не вярвах? – Ще ти отговоря в срок от три дни – каза той и млъкна. Гледаше през прозореца, сякаш искаше да се съсредоточи. Наблюдавах го от стаята си със специален уред. През цялата нощ той написа само два реда. Иначе не се и помръдна. Но нали обеща да отговори. Незабавно изпратих телеграми на двамата професори и уведомих началството си. Опитът приближаваше своя край.

Но на другия ден той изобщо не ми проговори. Седеше в стаята си, подпрял глава на длани, и с отслабващ глас „шепнеше“ някакви резултати в диктофона. През нощта беше побелял. Нима последната фаза на познанието е толкова изтощителна? Не исках да му преча. На третата сутрин той дори не ме позна, а вечерта гледаше с невиждащи очи и дъщеря ми. Седях до него цялата нощ. Вече едва съскаше, така че и най-прецизният диктофон не можеше да разшифрова изводите му. В три часа той „умря“. В шест пристигна професор Джоунс. В осем – академик Кожевкин. Напразно. За погребението му.

Наложих се да го изгорим. Впрочем мястото му беше на буницето, както на всички повредени машини. Но през последните дни той се беше сприятелил с толкова много от заобикалящите ме хора, че не можех, нито пък желаех да обяснявам на всички своя експеримент. Крематориумът беше препълнен, аз стоях в дъното с двамата учени, които неволно се усмихваха. Колко лесно могат да бъдат подведени нашите ближни. Да дойдат на погребението на една машина. И двамата ме съветваха да повторя опита си.

Пред крематориума ме чакаше дъщеря ми. Поздрави ме за успеха.

– Нима не разбираш, че той отговори? Умря. А преди това живееше: пълноценно и мъдро, обичан от заобикалящите го. Нима най-добрият отговор не е самият живот, който не бива да ограничаваме? И нима най-голямата мъдрост не е именно смъртта след пълноценно изживения живот?

Тя ми представи годеника си. Едва сега разбрах защо толкова късно. Той работеше на същата лунна станция, на която навремето

служеше и моят мъж. Момчето беше мило. И тримата се запътихме към къщи. Цялото семейство. Преди една седмица щях да го изгоня заедно с нея. Не обичам лунните жители. Защо? Не съм мислила за това. И аз като толкова други цял живот се бях съсредоточила само върху своя мозък. Може би дъщеря ми е права. Дезинтеграцията на моята биологическа система наистина би могла да представлява своего рода отговор. Но нали същия отговор ми беше дал мозъкът на Анежка Новакова още в началото на опита? В последно време май наистина сме занемарили изкуството да живеем. То е изкуство, а не наука. Но изисква най-висша мъдрост.

Разбрах, че за тези изводи е достатъчен и мозъкът на средно умния човек.

Затова се отказах от своите опити с биологични системи.

КРАЙ

© 1958 Йозеф Несвадба
© 1984 Невена Захариева, превод от чешки

Josef Nesvadba
Einsteinův mozek, 1958

Сканиране, разпознаване и редакция: Светослав Иванов, 2007

Публикация:

ЙОЗЕФ НЕСВАДБА
Експедиции в обратна посока
Разкази

Josef Nesvadba
Vůpravy opacným smerem
Nakladatelství Mláde fronta, Smena, Nase Volako
Praha, 1976

© Невена Захариева, преводач, 1984
© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление,
© Текла Алексиева, рисунка на корицата, 1984
c/o Jusautor, Sofia

Рецензент Бойко Вътов
Редактор Каталина Събева
Художествен редактор Иван Кенаров
Технически редактор Пламен Антонов
Коректор Ани Иванова
Чешка. I издание

Дадена за набор на 28.V.1984 г.
Подписана за печат на 8.XI.1984 г.
Излязла от печат месец ноември 1984 г.
Формат 70×100/32 Изд. № 1785 Цена 2.50 лв.
Печ. коли 26 Изд. коли 16,84 У ИК 16,48
ЕКП 95364 5627-60-84

Книгоиздателство „Георги Бакалов“ – Варна, 1984
Държавна печатница „Балкан“ – София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4160>]